

УДК 159.9-053.6:316.774

© Д. А. Крат, 2016

Д. А. Крат (м. Київ)

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Крат Д. А. Вплив засобів масової інформації на розвиток особистості у підлітковому віці. У статті розглядається проблема впливу засобів масової інформації на формування особистості підліткового віку, зокрема на переживання підлітками певних психічних станів. Констатовано, що в епоху глобалізації та інформатизації створюється складне інформаційне суспільство, яке базується на найсучасніших технологіях, що швидко розвиваються. Засоби масової інформації за впливом на підлітків мають два аспекти: позитивний та негативний. Позитивний аспект полягає в тому, що підліток отримує нову інформацію, розширює світогляд, може знайти відповідь на будь-яке питання, що його хвилює або цікавить, набуває нових знань та вмінь. Багато підлітків, використовують всесвітню мережу не тільки для навчання чи пошуку необхідної інформації, а і як засіб проведення вільного часу.

Як один із можливих шляхів боротьби з негативним аспектом впливу ЗМІ та зменшення їх ролі у житті підлітка, пропонується розвиток здатності до критичного мислення через критичне сприйняття інформації. Тому, провідну роль в суспільстві має відігравати освіта не лише з точки зору надання знань, інформації, а, передусім, з точки зору навчання підлітків свідомо сприймати та аналізувати різні види та засоби подання інформації, її критичного переосмислення відносно власних потреб, інтересів, цінностей та їх співвіднесення з цінностями певних груп і суспільства загалом.

Ключові слова: засоби масової інформації, підлітковий вік, психічні стани, позитивний вплив, негативний вплив, критичне мислення, критичне сприйняття.

Постановка проблеми. В суспільстві, що трансформується, роль засобів масової інформації значно посилюється, позаяк, саме в такі періоди зростає потреба громадян точно та об'єктивно оцінювати суспільні явища і події. Сучасні мас-медіа, значною мірою нівелюють соціокультурне відтворення окремої особистості, орієнтуючи її на масове споживання створюваних стереотипів, що підриває основу розвитку індивідуальності зростаючої особистості. У цьому ракурсі питання впливу засобів масової інформації на становлення й розвиток особистості підліткового покоління набуває особливої гостроти і значущості.

Аналіз наукових досліджень. Професійний інтерес психологів до різних видів і рівнів змін в особистості підлітків досить значний та стійкий. Про це свідчать спрямованість та кількість робіт, присвячених цій проблемі. В нашій країні та за кордоном накопичений чималий досвід дослідження підліткового віку. Зокрема, розвитку особистості підліткового віку присвячені роботи як зарубіжних, так і вітчизняних психологів: Г.С. Абрамової, Л. І. Божович, М. Й. Боришевського, А. В. Брушлінського, І. С. Булах, Ш. Бюллер, І. В. Дубровіної, Х. Жинот, Б. Зазо, Т. М. Зелінської, В. Т. Кондратенко, М. Коул, І. Ю. Кулагіної, А. Є. Лічко, А. М. Прихожан, Ф. Райса, Х. Ремшмідта та ін.

Актуальними є і праці дослідників присвячені аналізу різних аспектів функціонування ЗМІ в суспільстві. Зокрема, Н. В. Костенко розглядає теоретичні та методологічні засади функціонування ЗМІ, цінності і символи у масовій комунікації. Особливості діяльності ЗМІ, місце та роль мас-медіа, зокрема в українських реаліях, досліджують Л. В. Губерський, В. А. Вергун, В. Ф. Іванов, А. З. Москаленко та ін. Позитивні та негативні аспекти впливу засобів масової інформації, передусім, на молоде покоління вивчає В. Ю. Степанов. В роботах М. М. Матвійчук

представлені дослідження організації медіаосвіти в соціально-педагогічній сфері. Проте такі дослідження проводяться, переважно у соціологічних, культурологічних і соціально-психологічних дослідженнях. В рамках вікової та педагогічної психології вони практично відсутні, що й визначило наш інтерес до вказаної проблеми.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми впливу засобів масової інформації на формування особистості підліткового віку.

Розглянемо більш докладно основні позиції зарубіжних і вітчизняних науковців у дослідженні вказаної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засоби масової інформації – це потужний чинник впливу на свідомість людей і особливо підлітків з незміцнілою самосвідомістю та несформованим світоглядом. Сьогодні люди щодня отримують масу нової інформації часом, навіть, не замислюючись про джерело її поширення. телебачення, радіо, друкована продукція, інтернет – усе це щоденно впливає на вибір людини, починаючи від того, який йогурт вона з'їсть на сніданок, закінчуючи вибором президента держави [6; 10].

Масова інформація – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація. Засоби масової інформації – це система установ та закладів, створених з метою публічного, оперативного розповсюдження інформації про події та явища у світі, країні чи регіоні необмеженого кола осіб, зорієнтованих на виконання певних суспільних, групових та індивідуальних задач.

Необхідність передачі соціальної інформації, яка формує масову свідомість, стала однією з головних причин, що викликали виникнення та розвиток ЗМІ. Інші засоби не в змозі так оперативно, регулярно та масштабно впливати на думку окремих людей, соціальних груп та суспільства загалом.

Для того, щоб орієнтуватися в різних інформаційних потоках суспільство повинно формувати інформаційну культуру як одну із складових загальної культури особистості.

Насьогодні, об'єктивною закономірністю розвитку інформаційного суспільства є інтенсифікація інформаційних процесів. Ці процеси за допомогою засобів масової інформації (ЗМІ) можуть впливати як позитивно (пропаганда й поширення в житті суспільства високих культурних цінностей, виховання людей на зразках світової культури, що сприяють всесторонньому розвитку людини), так і негативно, призводячи до інформаційних перевантажень, що, у свою чергу, послаблює здатність мислити, міркувати. Особливе занепокоєння викликає факт спрямованого (нажаль, переважно, негативного) впливу сучасних ЗМІ на зростаюче покоління, зокрема підлітків. Хвиля насильства, що поглинула соціум, зростання немотивованої агресії, руйнування традиційних загальнолюдських цінностей, відсутність у визначених моральних орієнтирів та духовних лідерів, зниження порогу емоційної чутливості (так званий «емоційний дебілізм») – усе це зумовлено, не в останню чергу й сучасним змістом матеріалів, які нав'язливо подаються у засобах масової інформації [5].

Це актуальна особливо сьогодні, коли йдеться про відсутність контролю над ринком ЗМІ, нерегульоване надання інформації різній аудиторії, що в результаті згубно позначається на формуванні морально-етичних цінностей підростаючого покоління.

Наприклад, на думку В. Ю. Степанова ЗМІ в умовах ринку втратили свої найважливіші функції виховання молоді, формування особистості, широкої просвіти населення. Сучасні ЗМІ – це, переважно бізнес, головною метою якого є отримання прибутку. На шляху до досягнення цієї мети використовуються всі засоби, що дозволяють зацікавити велику аудиторію «споживачів». Не розвивати людину в її кращих проявах, а задовольняти її одномоментні, часто не кращі, бажання. Такі тенденції взаємодії ЗМІ та суспільства особливо помітні в діяльності телебачення, яке найефективніше впливає на аудиторію, пропонуючи візуальну картинку, яку

люди сприймають як доволі достовірну. Зорові образи запам'ятовуються краще, ніж вербальні, і довше зберігаються в пам'яті [8; 9].

Роль телебачення багатоаспектна і визначальна в багатьох випадках завдяки тому, що воно здатне певним чином конструювати специфічну соціальну реальність (чого лише варті такі передачі як «Вагітна у 16», «Коханий ми вбиваємо дітей», які на підсвідомому рівні закладають жахливі приклади викривленої соціальної взаємодії і не дають позитивних зразків для наслідування – *коментар наш Д. А.*), беручи участь у формуванні моральної, економічної, правової, історичної свідомості, вводячи в повсякденне життя конкретні знання, уявлення та установки [11].

Найсучасніший вид ЗМІ – це Інтернет, з поширенням якого з'явилися інтернет-ЗМІ, які мають свій сайт. Тому, у сучасну епоху глобалізації поразки і перемоги ідей та інтересів певних соціальних груп і, навіть, цілих держав здійснюються на невидимому фронті інформаційно-психологічних воєн, які використовують комунікативні технології з довготривалими і короткочасними цілями. У подібних умовах роль ЗМІ у формуванні індивідуальної та суспільної свідомості особистості значно зростає. Засоби інформації в сучасному світі є важливою частиною «духовного виробництва». Тому, недооцінка впливу засобів масової інформації на людину і маніпуляція громадською свідомістю стають однією з головних причин розмивання культурних цінностей, деградації мистецтва, моральності і духовності, зниження доступності, а відповідно й рівня освіти підростаючого покоління.

Однією з характеристик підліткового віку є входження в суспільне життя з появою нових обов'язків, активним прагненням до самореалізації. У підлітковому віці відбувається подальший розвиток психічних пізнавальних процесів та формування особистості, в результаті чого змінюються інтереси. Вони стають більш диференційованими та стійкими; навчальні інтереси втрачають провідне значення. Підліток починає орієнтуватися на «доросле» життя, в якому обов'язковою умовою комфортного існування є встановлення й підтримання соціальних контактів [2; 10; 12].

Останнім часом все частіше предметом аналізу науковців, педагогів, психологів постає питання зростання впливу ЗМІ не тільки на поведінку, а й на свідомість та психіку дітей. Для багатьох підлітків – "дітей Інтернету", які виростили на мультимедіах і комп'ютерних іграх відбувається підміна реально існуючої дійсності на віртуальну. Сідаючи за комп'ютер, телевізор людина прагне розслабитися, відпочити; її психічний стан виражає готовність до прийому інформації. Все що в цей момент поглинає свідомість, викликає емоції й "записується" на підкірку та стає практично власною думкою [11]. Надалі, ця інформація може підсвідомо впливати на поведінку людини, визначаючи її не завжди позитивні вчинки, особливо у підлітків, психіка яких є емоційно-вразливою, нестійкою, а досвід реального соціального життя обмеженим.

Сучасний підліток живе у складному за своїм змістом та тенденціями соціалізації світі. Напружена, нестійка соціальна, економічна, екологічна, ідеологічна та політична ситуація, що склалася в даний час в суспільстві, обумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку та поведінці як дітей, так і дорослих, які їх виховують [14].

Оскільки, ситуація, яка панує в нашій країні є досить тяжкою та постійно відображується у всіх засобах масової інформації – це має суттєвий вплив як на дорослу, повністю сформовану особистість, так і на особистість, яка лише формується, призводить до накопичення психологічної напруги та формування схильності до асоціальної поведінки як до одного з можливих способів позбавлення від стану фрустрації, напруги та агресії [7; 13]. Тому, важливо вчити підлітків адекватно долати стресові ситуації, розвивати самоконтроль, знаходити соціально прийнятні способи зменшення агресивності, наприклад, спорт. У стримуванні агресії

важливу роль відіграє розвиток психологічних процесів емпатії, ідентифікація та децентрація, що лежать в основі здатності до розуміння інших людей і до співпереживання їм, що сприяє формуванню уявлення про іншу людину як унікальну цінність.

В останні роки з'явилися праці українських дослідників, присвячених аналізу різних аспектів функціонування ЗМІ в суспільстві, проте проблема впливу засобів масової інформації на психічні стани дітей підліткового віку та їх особистісний розвиток залишається недостатньо дослідженою.

Засоби масової інформації, особливо медійні, за впливом на підлітків мають два аспекти: позитивний та негативний. Позитивний аспект полягає в тому, що підліток отримує нову інформацію, розширює свій світогляд, може знайти відповідь на будь-яке питання, що його хвилює або цікавить, набуває нових знань та вмій. Багато підлітків, використовують всесвітню мережу не тільки для навчання чи пошуку необхідної інформації, а і як засіб проведення вільного часу. Інтернет – простий і привабливий спосіб відходу від складної, повної різноманітних проблем та негараздів реальності. У віртуальному просторі виникає психологічне поле з абсолютною відкритістю, необмеженими можливостями, де можна робити все, що недоступне в реальному світі. Але з нього важко повертатися до реального життя, навчання. Це призводить до конфлікту, виникнення невротичних порушень і змін в особистості. У першу чергу це стосується тих, кого вчені називають Інтернет-залежними [6].

Також підлітки дуже багато часу проводять за переглядом фільмів, починаючи від дитячих мультфільмів, закінчуючи фільмами жаху та еротикою. Дивлячись будь-який фільм підліток, окрім отримання нової інформації, переживає певні емоції, які викликає цей фільм. Якщо це фільм жаху, то підліток може відчувати страх, тривогу, при цьому, певні образи закрадаються в підсвідоме. Свідомість такого підлітка «не може фільтрувати та реагувати адекватно» на побачене, оскільки така особистість лише формується. Вся інформація, яку отримує підліток від засобів масової інформації з однієї сторони – розширюють та збільшують обсяг його знань, з іншої – викликають почуття та емоції такі як: тривога, страх, невпевненість в майбутньому та в собі, розчарування, сум, що відображаються на його психічному стані [5].

Отже, негативний аспект впливу засобів масової інформації полягає в підміні реального світу віртуальним, сприяє появі та розвитку тривожності, агресивності, страхів.

Для того щоб уникнути негативного впливу засобів масової інформації на свідомість людини, зокрема психічні стани підлітків та розвиток їх особистості, необхідно постійно тренувати критичне сприйняття будь-якої інформації, яка потрапляє в їх інформаційне поле. Критичне сприйняття формується та походить від критичного мислення людини. Д. Халперн вважає, що людині, яка критично мислить, властиві здатність до планування, гнучкість мислення, наполегливість, готовність виправляти помилки, осмислення власного мисленнєвого процесу, здатність до компромісу. У психолого-педагогічній літературі критичність розглядається як усвідомлений контроль за ходом інтелектуальної діяльності, у процесі якої відбувається оцінювання роботи, думок, вироблених гіпотез, шляхів їх доведення тощо [1; 14].

Сформовані навички критичного мислення забезпечують прийняття найбільш оптимальних рішень у будь-якій діяльності, відкритість новим ідеям та знанням. Критичне мислення – це мислення вищого порядку, яке спирається на широку поінформованість, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, що сприяє розвитку такої особистісної риси, як креативність, і формує творче мислення, а отже, творчу особистість.

До основних характеристик критичного мислення відносять: самостійність та індивідуальність; інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення;

критичне мислення завжди починається з постановки та усвідомлення проблеми; критичне мислення прагне до переконливої аргументації; воно є передусім мисленням соціальним.

Критичне мислення є складним процесом, який починається з ознайомлення з інформацією, а завершується прийняттям певного рішення та складається з кількох послідовних етапів: сприйняття інформації з різних джерел; аналіз різних точок зору, вибір власної точки зору; зіставлення з іншими точками зору; добір аргументів на підтримку обраної позиції; прийняття рішення на основі доказів. Критичне мислення є складовим процесом творчої інтеграції ідей та джерел, переоцінки та перебудови понять та інформації. Воно є активним та інтерактивним процесом пізнання, що відбувається водночас на багатьох рівнях. Рефлексія та критичний аналіз вимагають розважливого, творчого розгляду нового знання та можливостей його пристосування до вже відомого, а також того, як ці знання можна змінити, враховуючи нову інформацію. Щоб стимулювати критичне мислення, необхідно: виділити час та забезпечити можливості для застосування критичного мислення; дозволити дітям вільно розмірковувати; сприймати різноманітні ідеї та думки; сприяти активному залученню підлітків до процесу навчання та пізнання нової інформації; створити для навчання сприятливу атмосферу; цінувати критичні міркування дитини.

Для того щоб почати ефективно практикувати критичне мислення, підлітки повинні: розвивати впевненість у собі і розуміння цінностей власних думок та ідей; брати активну участь у навчальному процесі; ставитися з повагою до різноманітних думок; бути готовими сприймати і відкидати різноманітні судження. Саме завдяки критичному мисленню традиційний процес пізнання стає неповторним і свідомим, безперервним та продуктивним [1; 14; 15].

Всі ці характеристики критичного мислення можна втілювати у різних видах учбової та позаучбової діяльності підлітків, зокрема й при сприйнятті та аналізі різноманітної інформації, яку підлітки черпають у ЗМІ, передусім в Інтернеті.

В епоху глобалізації та інформатизації створюється складне інформаційне суспільство, яке базується на найсучасніших технологіях, що швидко розвиваються. Тому, провідну роль в такому суспільстві має відігравати освіта не лише з точки зору надання знань, інформації, а, передусім, з точки зору навчання підлітків свідомо сприймати та аналізувати різні види та засоби подання інформації, її критичного переосмислення відносно власних потреб, інтересів, цінностей та їх співвіднесення з цінностями певних груп і суспільства загалом.

Висновок. XXI століття – час панування високих технологій та засилля масової культури залишається надзвичайно мало часу для зосереджених роздумів і самоаналізу. ЗМІ – впливові інформаційні системи, що постійно вдосконалюються. Вони все частіше стають бібліотекою знань не тільки для підлітків, а й для всіх людей, які потребують отримання інформації. Під їх впливом кожного дня перебувають мільйони людей, передусім, молоді. Діти, підлітки, як найбільш психологічно незахищені, швидше інших підпадають під неконтрольований вплив ЗМІ. Отже, ЗМІ посідають важливе місце в житті окремої людини і суспільства в цілому. Телебачення, радіо, преса, Інтернет, реклама стали основними джерелами інформації, що формують внутрішній світ підростаючої особистості.

Насьогодні, міжособистісне спілкування, яке набуває особливого значення у підлітковому віці, представлене як реальним, так і віртуальним спілкуванням (через Інтернет). Значна частина підлітків все більше надає перевагу віртуальному спілкуванню, що збільшує його вплив на свідомість і самосвідомість дітей підліткового віку, багато в чому, визначаючи спрямованість та особливості розвитку їх особистості. При цьому, вплив засобів масової інформації на психічні стани підлітків має два аспекти: позитивний та негативний. Для профілактики та уникнення негативного впливу ЗМІ необхідно розвивати у дітей підліткового віку критичне мислення через усвідомлене сприйняття та аналіз інформації, яку вони отримують. Критичне мислення є досить

складним процесом творчої переробки інформації, яке формується та розвивається під час її опрацювання, у процесі розв'язання різноманітних завдань і проблем, оцінки різних ситуацій, вибору раціональних способів учбової і позаучбової діяльності та різних форм відпочинку. Практичний розгляд заявленої проблеми буде представлено нами у наступних роботах.

Література

1. Андрійчук І. Корекційно-розвивальна програма спілкування для підлітків / І. Андрійчук // Психолог. – 2007. – 64 с.
2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
3. Боришевский М. Й. Теоретические основы самосознания / М. Й. Боришевский // Психологические особенности самосознания подростка. – К.: Вища школа, 1980. – С. 5-38.
4. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія / І. С. Булах. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
5. Вереніч Н. Особливості тривожності сучасних підлітків / Н. Вереніч // Психолог. – 2004. – 127с.
6. Войскунский А.Е. Феномен зависимости от Интернета // Гуманитарные исследования в Интернете / А.Е. Войскунский. – М., 2000. – С. 64–95.
7. Гуткина Н. И. Агрессия в школьном возрасте. Пути преодоления и предупреждения / Н. И. Гуткина. – М., 2004. – 350 с.
8. Єгоров В. В. Телебачення. Сторінки історії / В. В. Єгоров. – М., 2000, С.12–25.
9. Костенко Н.В. Телебачення як тотальна практика і лібералізація відмінностей // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К.: ІС НАНУ, 2003. – С.438–451.
10. Назаров М. М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований / М. М. Назаров. – М.: УРСС. – 2006 – 311с
11. Развитие в психоанализе / [М. Кляйн, С. Айзекс, Дж. Райвери, П. Хаймани]. – М.: Академический проект, 2001. – 510 с.
12. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф.Райс СПб.: Издательство Питер, 2012. — 816 с.
<http://www.childpsy.ru/lib/books/id/8334.php>
13. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/Э. Фромм. – М.: 1994. – С.78.
14. Фурманов І. А. Психологія дітей з порушенням поведінки: посібник для психологів і педагогів / І. А. Фурманов. – М: Гуманітар. Центр ВЛАДОС, 2004. – 351с.
15. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком: Психология манипулирования / В. П. Шейнов. – М.: – АСТ. – 2005. – 267 с.

Крат Д. А. Влияние средств массовой информации на развитие личности в подростковом возрасте. В статье рассматривается проблема влияния средств массовой информации на формирование личности подросткового возраста, в том числе на переживания подростками определенных психических состояний. Констатировано, что в эпоху глобализации и информатизации создается сложное информационное общество, основанное на самых современных технологиях, которые быстро развиваются. Средства массовой информации по влиянию на подростков имеют два аспекта: положительный и отрицательный. Положительный аспект заключается в том, что подросток получает новую информацию, расширяет кругозор,

может найти ответ на любой вопрос, который волнует или интересует, приобретает новые знания и умения. Многие подростки, используют всемирную сеть не только для учебы или поиска необходимой информации, но и как средство проведения свободного времени.

Как один из возможных путей борьбы с негативным аспектом влияния СМИ и уменьшение их роли в жизни подростка, предлагается развитие способности к критическому мышлению через критическое восприятие информации. Поэтому, ведущую роль в обществе должно играть образование не только с точки зрения предоставления знаний, информации, а, прежде всего, с точки зрения обучения подростков сознательно воспринимать и анализировать различные виды и средства представления информации, ее критического переосмысления относительно собственных потребностей, интересов, ценностей и их соотнесение с ценностями определенных групп и общества в целом.

Ключевые слова: средства массовой информации, подростковый возраст, психические состояния, положительное влияние, негативное влияние, критическое мышление, критическое восприятие.

Krat D. A. Influence of the mass media on personality development in adolescence. In article consider problem influence of mass media on identity formation in adolescent age, in particular adolescents experiencing specific mental states. It notes that during the epoch of globalization and informatization creates a complex information society, based on the latest technologies that are rapidly developing. Mass media on the effect on adolescents has two aspects: positive and negative. The positive aspect is that the teenager gets new information broadens the outlook of may find the answer to any question that he was worried or interested in, acquiring new knowledge and skills. Many adolescents use the World Wide Web not only for education or find the necessary information, but also as a means of free time. As one of the possible ways of struggle against the negative aspects of media influence and reduce their role in the life of a teenager, it is proposed to develop the ability of critical thinking through critical perception information.

Therefore, the leading role in society should play education not only in terms of provision of knowledge, information, and, first of all, in terms of teaching adolescents consciously perceive and analyze different kinds and means to provide information of critical reflection regarding their own needs, interests, values and their correlation with the values of certain groups and the general public.

Keywords: mass media, adolescence, mental state, positive impact, negative impact, critical thinking, critical perception.

Відомості про автора:

Крат Дарина Андріївна – пошукувач кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.